

Ліна БОЛІБРУХ

**БАРВІНКОВИЙ ОБРЯД
У ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВІСТІ
БОГОРОДЧАНЩИНИ
(За етнографічними матеріалами
експедиції 2008 р.)**

Lina BOLIBRUKH. On Periwinkle Rite in Wedding Ritualism at Bohorodchany Area (After Ethnographic Materials Gathered during Expedition of 2008).

У структурі передшлюбних весільних дійств переважної більшості сіл західної частини України особливе місце посідав барвінковий обряд, який був давнім за походженням, а за значенням і символікою – тотожний коровайному¹. Барвінковий обряд широко побутував на Подністров'ї, у Карпатах та на Закарпатті². Розгалуженість дій, пов'язаних з виготовленням вінків для молодих, свідчить про вияв особливої шани до цієї вічнозеленої рослини та віру в її магічний вплив на щастя молодих³.

Пропонована етнографічна розвідка охоплює терени сучасного Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл., який за етнографічним районуванням знаходиться, фактично, на перетині трьох етнографічних районів – Бойківщини, Підгір'я та Покуття. Щоправда, одні науковці-етнологи зачисляють Богородчанщину до етнографічного Підгір'я⁴, натомість інші не визнають

Підгір'я як окремих етнографічний район⁵. Тому складність дослідження та опрацювання інформації полягає також у з'ясуванні приналежності цієї території до певного етнографічного району.

Об'єктом нашого дослідження є барвінок як обов'язковий атрибут карпатського весілля, предметом – структура барвінкового обряду. Для розкриття пропонованої теми спробуємо охарактеризувати структурно-функціональні компоненти барвінкового обряду у весільній обрядовості мешканців досліджуваних сіл, прослідкувати локальну специфіку цього обряду та порівняти його з обрядовістю плетіння вінків для молодої і молодого на теренах сусідніх етнографічних районів.

Вічнозелений барвінок символізував у народі вічність кохання та міцність шлюбу. Тому часто його збір нагадував окрему церемонію, з якої починався весь весільний ритуал. У переважній більшості досліджених автором сіл барвінковий обряд відбувався в переддень весілля і становив складову ритуального комплексу дівичвечора, який тут називали “першим вечором”: “Колись давно робили перший вечір. Наприклад, якщо у четвер весілля, то в середу ввечері збирали гостей”⁶. Оскільки за традицією весілля справляли у вівторок або у четвер⁷, то, за словами респондентів, “перший вечір” відбувався за день до початку весілля. Як стверджувала переважна більшість старожилів, “перший вечір” влаштовували лише для молоді окремо в хаті кожного з членів майбутньої подружньої пари, а заодно ж окремо готувалися до весілля.

Одночасно з барвінковим обрядом, який відбувався в нареченої, на досліджуваних теренах випікали коровай та інші види весільного печива в молодого. Як зауважила відома українська дос-

сібник / За ред. С.А.Макарчука.– Вид. 2-ге, перероб. і доп.– Львів, 2004.– С. 138.

⁵Глушко М. Історико-етнографічне районування Галичини: сучасний погляд // Історичні пам'ятки Галичини (до 150-річчя від дня народження Івана Франка): Матеріали Четвертої краєзнавчої конференції 10 листопада 2006 року.– Львів, 2008.– С. 187.

⁶Зап. 11.07.2008 р. у с. Хмелівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Заруби Магди Василівни, 1938 р. н.

⁷Зап. 11.07.2008 р. у с. Хмелівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Дем'янів Ганни Федорівни, 1927 р. н.

¹Борисенко В. Весільна обрядовість // Українці: Історико-етнографічна монографія: У двох книгах.– Кн. 1.– Опішне, 1999.– С. 435.

²Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні (Історико-етнографічне дослідження).– К., 1988.– С. 56.

³Там само.– С. 125.

⁴Кирчів Р. Етнічна територія України // Українське народознавство: Навч. посібник / За ред. С.П.Павлюка, Р.Ф.Кирчіва, Г.Й.Горинь.– Львів, 1994.– С. 66; Його ж. Історико-етнографічні райони України та етнографічні групи українського народу // Етнографія України: Навч. по-

лідниця Валентина Борисенко, барвінковий обряд в окремих селах Бойківщини виступав у головній ролі, подекуди замінюючи коровайний, а найчастіше співіснував паралельно з ним⁸. Отже, з цього погляду можна вважати, що на більшій частині досліджуваної території переважають елементи етнографічної Бойківщини. Далі в напрямку на Схід, зокрема на Поділлі, барвінковий і коровайний обряди співіснували також паралельно. Щоправда, тут барвінковий обряд мав свої локальні назви: у східних районах Поділля – “головиця”, “розплітки”, у західних – “вінкоплетини”, “вінки”⁹. У наддніпрянських селах весілля також починалось із “шиття” барвінкового вінка, а самий день називався “зачинайницею”¹⁰.

На досліджуваній території барвінковий обряд структурно складався з таких елементів: відбір для участі у вінкоплетенні жінок, урочистий збір барвінку, власне вінкоплетини та гостина, що завершувала цей обряд.

До участі у виготовленні весільних вінків запрошували найкращих приятельок матері молодої, сусідок, родичок. Тутешнє населення називало їх “свахами”: “На них свахи казали”¹¹. Цікаво, що свахами звалися також й ті жінки, які в молодого випікали коровай. Головна вимога до кожної з них полягала в тому, щоб були вони щасливими в сімейному житті, а також не розлученими, вдовицями чи вагітними: “Ці віночки могли плести такі жінки, що не розведені, що не пустували. А та, що розведена, покритка, вагітна чи вдовиця, то не можна було”¹². Про участь у вінкоплетенні лише одружених жінок стверджувала більшість респондентів. Водночас у с. Підгір'я зафіксовано інформацію про те, що обов'язок виготовлення весільних вінків покладався на дівчат – подруг нареченої: “Першого вечора збирались дівки і шили вінки”¹³. Схожий звичай побутував

на теренах Лемківщини, де вінки плели свашки, серед яких не було вдів, або дружки¹⁴, а також у с. Лолин Стрийського повіту (нині Долинський р-н Івано-Франківської обл.), де вінки плели лише дві свахи: одна для молодої, друга – для молодого¹⁵. Тимчасом на території Поділля, як і на теренах Буковини, обряд виплітання, шиття весільного вінка відбувався за участю матері, батька, старости, дружок, свях у різних варіаціях, залежно від місцевого звичаю, причому виплітали вінки почергово, передаючи його з рук в інші руки. У цьому випадку кожний учасник обряду обов'язково додавав кілька гілочок барвінку¹⁶.

Після приходу жінок у дім молодої починався наступний етап барвінкового обряду – похід по барвінок. За традицією, на досліджуваних теренах по барвінок відправляли брата нареченої, малих хлопчиків або юнаків із родини молодої, причому вони обов'язково брали з собою кошик і калач, а подекуди і повісмо. Респонденти зі с. Саджава зазначали: “Посилали брата чи когось з родичів, давали калач і кошик”¹⁷; “Посилали по барвінок в ліс брата, а як ні, то сестриноного хлопчика. Давали йому калач, кошечок”¹⁸. За словами інформаторів, “микання” барвінку було цілим ритуалом: хлопчик мав прикласти калача до барвінку і через його дірку вирвати кілька галузок: “Мав покласти той калач на барвінок і так через нього намикати”¹⁹. Заготовляли барвінку стільки, щоб кошик був цілком повний. Лише після цього вони мали право повернутися в дім молодої.

Респонденти не змогли дати чіткої відповіді на запитання, що робили з тим калачем, через який смикали барвінок. Зафіксовано два варіанти пояснень: діти його ділили між собою і з'їдали по

1930 р. н., Верстюк Євдокії Іванівни, 1920 р. н.

¹⁴Гузій Р., Вархол Н., Вархол Й., Остапик О. Весільні обряди // Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження: У 2-х т. – Т. 2: Духовна культура. – Львів, 2002. – С. 79.

¹⁵Весілля: У 2-х кн. – К., 1970. – Кн. 2. – С. 79.

¹⁶Борисенко В.К. Весільні звичаї... – С. 220; Весілля. – Кн. 2... – С. 215.

¹⁷Зап. 13.07.2008 р. у с. Саджава Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Курелюк Парасковії Дмитрівни, 1930 р. н.

¹⁸Зап. 13.07.2008 р. у с. Саджава Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Галабури Наталії Михайлівни, 1932 р. н.

¹⁹Там само.

⁸Борисенко В. Весільна обрядовість... – С. 436.

⁹Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди // Поділля: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1994. – С. 220.

¹⁰Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні... – С. 57.

¹¹Зап. 14.07.2008 р. у с. Глибівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Федів Олени Миколаївни, 1937 р. н.

¹²Там само.

¹³Зап. 19.07.2008 р. у с. Підгір'я Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Бабінської Марії Дмитрівни,

дорозі, повертаючись до дому, або залишали на місці зіраного барвінку. У науковій літературі знаходимо свідчення лише про те, що в багатьох обрядодіях барвінок виступав разом з хлібом. Наприклад, на Бойківщині по барвінок вирушали з хлібиною і посипали його вівсом²⁰. Перші китиці барвінку зрізав дружба або хлопець-підліток через весільні персні²¹. За звичаєм, він тричі промовляв: “А то на дівку, а то на хлопця”²². Натомість на теренах Лемківщини, залежно від місцевої традиції, збирати барвінок йшла сама молода або її дружки зі старостою. У деяких закарпатських селах по барвінок вирушала кожна весільна дружина на чолі з молодими й музикантами²³. Відомо також те, що місце, де рвали барвінок, скроплювали водою і обсівали зерном, щоб він і далі добре ріс. Однак у селах Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. такий звичай не зафіксовано.

Більшість респондентів із Богородчанщини зазначила, що для збирання барвінку відводилися спеціальні місця: сонячна галявина у лісі. Категорично заборонялося збирати барвінок для весільних вінків на кладовищі: “То треба було рвати барвінок в лісі, на сонячних місцях, а на цвинтарі не можна було”²⁴. Пояснюється це тим, що люди вірили в магічні сили землі. Тому там, де спочивали покійники, всі рослини, зокрема і барвінок, були аж ніяк непридатні для використання в повсякденному житті, отже і збір барвінку для весільних вінків засуджувався та не дозволявся.

Після того, як барвінку було заготовлено достатньо, хлопчики поверталися в дім молодої, де їх уже чекали свахи. На досліджуваних теренах, на жаль, не вдалось зафіксувати інформації про урочисте внесення барвінку до хати. Однак подекуди в селах етнографічної Бойківщини побутував

звичай, згідно з яким доставлений барвінок спершу подавали через вікно, а вже потім клали на стіл²⁵. Це, очевидно, мало вберегти його від злих сил²⁶. Відтак починався наступний етап барвінкового обряду – власне “шиття” вінків. Для цього свахи ретельно відбирали кращі листки барвінку, щоб вінки були гідною окрасою весільного вбрання молодих. Виготовлення вінців традиційно супроводжував цілий комплекс обрядових барвінкових пісень – ладканки. Починаючи свою роботу, жінки співали:

Благослови, Боже, (2 рази)

*І ти, Божа Мати,
Вступи нам до хати,
Будеш нам помагати
Весілля зачинати*²⁷.

*Співали горобчики,
Співали пташки,
Весілля сі починає,
Дай їм, Боже, щастя*²⁸.

*Зачело сі весіллячко,
Зачело, зачело,
Щоб в радості, веселости
Аби сі скінчело*²⁹.

Процес виготовлення весільних вінків, як уже зазначалося, називається “шиттям”, оскільки гілки барвінку не переплітали, а саме пришивали до білої полотняної стрічки. Респондентка зі с. Саджава описала це дійство так: “А вже як шили, то брали так три листочки, а далі другі три і так прикривали, щоб було перші трохи видно, і знов так само”³⁰. У селах Богородчанського р-ну

²⁰Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні... – С. 125.

²¹Здоровега Н.І. Народні звичаї та обряди // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1983. – С. 243.

²²Левинський В. Бойківське весілля в Доброгостові (Дрогобицького повіта) // Матеріали до українсько-руської етнології. – Т. Х. – Львів, 1908. – С. 102.

²³Гузій Р., Вархол Н., Вархол Й., Остапик О. Весільні обряди... – С. 78.

²⁴Зап. 14.07.2008 р. у с. Глибівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Гоголь Парасковії Василівни, 1936 р. н.

²⁵Кузеля З. Бойківське весілля в Лавочнім (Стрийського повіта) // Матеріали до українсько-руської етнології. – Т. Х. – Львів, 1908. – С. 123.

²⁶Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні... – С. 57.

²⁷Там само.

²⁸Зап. 15.07.2008 р. у с. Глибоке Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Лешко Любові Петрівни, 1958 р. н.

²⁹Зап. 13.07.2008 р. у с. Глибоке Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Гаврилюк Марії Дмитрівни, 1929 р. н.

³⁰Зап. 13.07.2008 р. у с. Саджава Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Галабури Наталії Михайлівни, 1932 р. н.

весільний вінок “шили” лише з барвінку. Натомість на теренах Лемківщини, Бойківщини до нього вплітали ще й вівсяне колосся, аби забезпечити молодятм щасливе подружнє життя³¹.

Щоб вберегти молодих від злих сил, у вінки, за традицією, вплітали зубці часнику: “Чеснок пришивали до вінка, аби злі очі не брали”³²; “До цього віночка пришивали часнок, щоб всякі злі духи відганяв”³³, що було характерно і для інших етнографічних районів. Цікаво, що на теренах Богородчанщини часник у весільному вінку виконував не лише захисну функцію, а й ще засвідчував незайманість нареченої. Оскільки тут традиційний обряд комори у весільному ритуалі був відсутній, то, за словами місцевого населення, про ознаки незайманості дівчини мали свідчити певні елементи весільного одягу та головного убору нареченої. Респонденти зі с. Гринівка зазначили: “В цей вінок часник запихали; то означало, що дівчина чесна. І ще такі червоні ниточки купочками складали і прив’язували до вінка”³⁴; “Потом клали віночок на голову, часник до нього прив’язували, бо то чесна молода”³⁵. Відповідну інформацію підтвердила респондентка зі с. Невочин: “Вбирали її [молоду. – Л.Б.] у вінок. А до вінка, як чесна дівчина, то часнок клали”³⁶.

Оскільки на території етнографічної Бойківщини часник як складова весільного вінка виконував лише захисну функцію, то використання його у вінку як ознаки чесності молодої може бути унікальним явищем, яке потребує додаткового дослідження.

³¹Гузій Р., Вархол Н., Вархол Й., Остапик О. Весільні обряди... – С. 79; Здоровега Н.І. Народні звичаї... – С. 85.

³²Зап. 16.07.2008 р. у с. Космач Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Мельник Марії Федорівни, 1930 р. н.

³³Зап. 18.07.2008 р. у с. Глибівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Загірняк Ольги Іванівни, 1951 р. н.

³⁴Зап. 17.07.2008 р. у с. Гринівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Паранюк Євдокії Василівни, 1924 р. н.

³⁵Зап. 17.07.2008 р. у с. Гринівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Сеніч Марії Василівни, 1938 р. н.

³⁶Зап. 17.07.2008 р. у с. Невочин Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Говери Юстини Іванівни, 1930 р. н.

За місцевим звичаєм, листки барвінку змащували медом: “Медом листки мастили і до сухозлітки прикладали, аби позолотити вінок”³⁷. Як відомо, цей звичай побутував також на Бойківщині³⁸. У досліджених селах сухозліткою називали золотистий порошок, який використовувався для прикрашання листків барвінку: “І ще була така позлітка, то нею листки золотили”³⁹; “Був такий папір позолочений, то ним золотили вінок”⁴⁰. Локально побутував звичай, згідно з яким у весільний вінок додавали вовну, зокрема в с. Саджава: “Ще були такі ключки з вовни, то їх нашивали до вінків”⁴¹. Виготовляючи весільні вінці, свахи часто виконували різні пісні, в яких оспівували вінок:

*Журили сі сусідоньки,
Журили сі люди,
Що на мої головонці
Віночка не буде.
Не журіт сі, сусідоньки,
Не журіт сі, люди,
Ще на мої головонці
Злотний вінок буде.
Ой чи злотний, чи не злотний,
А позолочений,
Бо мій милий, чорнобривий,
То є мій суджений.
Ой чи злотний, чи не злотний,
А з барвінку буде,
Таку мене молоденьку
Господь не забуде⁴².*

³⁷Зап. 17.07.2008 р. у с. Гринівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Паранюк Євдокії Василівни, 1924 р. н.

³⁸Гнатюк В. Бойківське весіле в Мшанци (Старосамбірського повіта) // Матеріали до українсько-руської етнології. – Т. X. – Львів, 1908. – С. 16.

³⁹Зап. 17.07.2008 р. у с. Невочин Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Мартинюк Марії Іванівни, 1937 р. н.

⁴⁰Зап. 16.07.2008 р. у с. Космач Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Мельник Марії Федорівни, 1930 р. н.

⁴¹Зап. 13.07.2008 р. у с. Саджава Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Галабури Наталії Михайлівни, 1932 р. н.

⁴²Зап. 17.07.2008 р. у с. Лисівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Тимків Ганни Андріївни, 1949 р. н.

Традиційно барвінковий обряд завершувала гостина, що було своєрідною подякою свахам за їхню роботу.

Весільний вінок виконував важливу роль протягом усього весілля і навіть після його завершення. Із шлюбними вінцями населення досліджених сіл пов'язувало ряд прикмет та вірувань. Зокрема, люди вірили: якщо під час вінчання вінець спаде з голови одного з наречених, то не буде щастя в подружньому житті: "Як вінчали сі молоді, то дружба тримав вінець над головою молодому, а дружка молодій. Молода мала стояти тихонько, щоб вінок не впав з голови, бо як впаде, то не буде з молодим жити"¹. Інше вірування було пов'язане з родильною обрядовістю. За звичаєм зберігали весільний одяг, отже і шлюбний вінець, який використовували під час першої купелі дитини: "Перший раз як дитину уродит, то в купіль клали кусочок вінка і завоєм втирали, аби дитина чиста була"². Все це підтверджує те, що весільний вінок був наділений символічно-магічними функціями не лише під час весілля, але й зберігав їх протягом тривалого часу.

Отже, на території Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. барвінковий обряд був неодмінним компонентом передшлюбних дійств, відбувався поетапно і мав чітку структуру. До барвінкового обряду належали: відбір та запрошення жінок-свах, які брали участь в обряді, урочисте збирання барвінку, власне "шиття" вінців та гостина-подяка жінкам за виконану роботу.

Як елемент передшлюбного дійства барвінковий обряд традиційного весілля мешканців Карпат, зокрема і Бойківщини, символізував прощання молодих з дівуванням і парубоцтвом, виконував важливу соціальну й моральну функції. Сислове значення цього обряду полягало в обрядовому відокремленні наречених від неодруженої молоді, емоційно-психологічній підготовці молодих до переходу в новий, сімейний статус.

¹Зап. 11.07.2008 р. у с. Хмелівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Дем'янів Ганни Федорівни, 1927 р. н.

²Зап. 14.07.2008 р. у с. Глибівка Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Федів Олени Миколаївни, 1937 р. н.

Статті

Микола МОЗГОВИЙ

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ УМОВИ
РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСЕННОЇ
ЕСТРАДИ ХХ СТ.**

Mykola MOZHOVYJ. The Historical-Cultural Conditions of the Development of the Ukrainian Song Variety of the XXth Century.

У статті розглядаються історико-культурні умови, що справляли вплив на розвиток української пісенної естради ХХ ст. та підвищення публічності жанру.

Постановка проблеми дослідження. У структурі й функціонуванні сучасної української естрадної пісні останнім часом відбулися відчутні зміни. Вона трансформувалася в особливий оригінальний жанр, що змусило переглянути ряд естетичних канонів, переосмислити відтворену в ній художню концепцію світу і людини, сприйняти нову концепцію масової участі людей у пісенному рухові.

Аналіз публікацій, на які спирається автор. Аналіз історіографії за підходами до вивчення проблеми дозволив виокремити як провідні наступні напрямки: історико-культурологічний (Л.Кулаковський, А.Сохор, Є.Уварова, О.Сапожнік, Л.Тихвинська), методичний (В.Зайцев), критично-музикознавчий (А.Жебровська, І.Лепша, О.Баташев, В.Яшин). Окремий напрям становлять біографічні праці, присвячені творчій діяльності естрадних співаків – К.Шульженко, Л.Утьосова, Н.Яремчука (І.Івсіліна, Д.Гордон, Я.Кибіч, В.Краскова, Г.Скороходов).

Варто звернути увагу на низку цікавих досліджень соціологічного, психологічного, культурологічного, музикознавчого напрямів, у яких зроблено важливі узагальнення. Так, характеристиці окремих його етапів присвячені наукові праці А.Жебровської, І.Лепши, О.Сапожнік,